

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Chantal Mouffe
Over het politieke

Klement/Pelckmans | 2008 | 148 pp. | € 19,95 | ISBN 9789086870042

Eenpartijstaat Nederland

door *Govert J. Buijs*

Universitair docent sociale en politieke filosofie aan de VU.

Begin jaren negentig sprak de Rotterdamse cultuurfilosoof Oerlemans in een spraakmakend artikel in *NRC Handelsblad* van eenpartijstaat Nederland. De jaren tachtig hadden volgens hem hoe langer hoe meer het beeld te zien gegeven van een trek naar het centrum waar alle katten grauw zijn. Het centrum depolitiseert, richt zich op futiliteiten (koopkrachtplaatjes achter de komma) en mikt zo steeds op het ene smakeloze compromis na het andere. Dat is ruim vijftien jaar later ook de kern van de kritiek van Chantal Mouffe, maar ze heeft dan niet speciaal Nederland maar eigenlijk alle westerse democratieën op het oog. Allereerst ziet en betreurt zij het verdwijnen van de oude tegenstellingen tussen links en rechts. Daarmee komt politiek te staan in het teken van consensus en is deze niet langer meer een arena waarin dissensus, onenigheid, zich kan uiten.

Mouffe is van Belgische afkomst en doceert al vele jaren politieke theorie in het

Verenigd Koninkrijk. Haar intellectuele achtergrond ligt in het marxisme en in het neo-marxisme van de Italiaanse denker Gramsci. Vaak wordt zij dan tot de zogenoemde post-marxisten gerekend, die in bepaald opzicht wel in marxistisch spoor blijven, maar zich zozeer rekenschap geven van allerlei nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen dat zij Marx' eigen analyses aanvullen met allerlei andersoortige inzichten.

Bij Mouffe is bijvoorbeeld de klassenstrijd geheel verdwenen, maar het element strijd houdt ze graag op tafel. Politiek is voor haar in de kern strijd en niet consensus. Ze moet dan ook weinig hebben van de zogenoemde Derde Weg die in de jaren negentig door Blair en Schröder werd voorgestaan: een weg tussen socialisme en hardkapitalisme in, een sociaal kapitalisme.

De centrale begrippen die zij hierbij hanteert zijn antagonisme en agonisme. Antagonisme slaat op de werkelijk onoverbrugbare tegenstellingen die zich in samenlevingen voordoen. Voortdurend dreigt, om zo te zeggen, de burgeroorlog. Agonisme, de politiek die deze tegenstellingen voluit, luid en duidelijk, onder woorden brengt, kan het uitbreken van die burgeroorlog voorkomen. In een politieke

B
O
E
K
E
N

orde die duidelijk is gericht op het naar voren brengen van tegenstellingen, hebben mensen altijd het gevoel dat er een alternatief is voor de huidige machthebbers. Daar waar tegenstellingen voortdurend worden overbrugd en/of weggepoetst, krijgen juist populistische bewegingen een kans. Zij jagen de tegenstellingen weer aan. Democratie is in de kern niet een manier om het eens te worden met anderen, maar een arena waarin ieder zijn eigen hegemoniale project kan nastreven. Ietwat versimpeld vertaald: ieder kan proberen zelf de baas te worden.

Kroongetuige voor haar positie is Carl Schmitt, de Duitse rechtstheoreticus die in de jaren dertig een discutabele rol speelde in nazi-Duitsland. Eén van de belangrijkste vragen die Schmitt zichzelf stelde, was die naar het karakteristieke van het politieke, Zoals het in het esthetische gaat om mooi versus lelijk, in de wetenschap om waar versus onwaar, in de economie om winst versus verlies, gaat het in het politieke om...

Schmitts antwoord was: om de tegenstelling vriend-vijand en daarmee om strijd, ten minste als dreiging. Mouffe sluit zich hier van harte bij aan.

Kritisch is ze op ieder die in de huidige ontwikkelingen in de wereld een spoor ziet van groeiende overeenstemming, bijvoorbeeld op het gebied van mensenrechten. Mensenrechten zijn een westerse uitvinding, een middel om de westerse hegemonie te vestigen. Allerlei denkers die op enigerlei wijze de situatie na de Koude Oorlog proberen te analyseren en richting te vinden, moeten het bij haar ontgelden (Beck, Giddens, Habermas). Maar ook denkers ter extremer linker zijde, zoals de andersglobalisten Hardt en Negri, vindt zij veel te universalistisch en kosmopolitisch. Mouffe spreekt zich uit voor — bewust zeg ik niet: argumenteert voor — een multipolaire wereld, waarin er zowel nationaal als internationaal onder-

ling duidelijk verschillende politieke visies zich met gelijke kracht manifesteren.

Met de kritiek op een mogelijkerwijs verstikkende grauwsluijer van consensuspolitiek, haar poging tot analyse van de opkomst van populisme (op zich een lastige term, maar vooruit), en haar pleidooi voor het terugbrengen van echte agonale debatten in de politiek, heeft dit boek thematisch alle ingrediënten om een bijdrage te leveren aan ons begrip van de huidige situatie in veel westerse democratieën. En daarmee ook aan een plaatsbepaling van het politieke midden, het thema van dit nummer van CDV.

* * *

Toch lijkt dit boek me in geen enkel opzicht een aanwinst. Mouffe mist ten enenmale de bril van verrassende inzichten die — ook al is men het er niet mee eens — toch stimuleren tot denken. Daar ligt ook het grote verschil met de door haar zo vaak aangehaalde Schmitt. Diens inzichten zijn omstreden, maar zijn geschriften *make arresting reading*, zoals Hannah Arendt in de jaren vijftig al opmerkte: steeds wordt men door Schmitt gedwongen nieuwe, diepere vragen te stellen, uiteindelijk metafysische en religieuze

Dit boek heeft een nihilistisch-cynische tendens: er moet strijd zijn, maar waarover, dat deert niet

vragen. Men kan het diepgaand met hem oneens zijn en toch zeer veel van hem leren. Niets van dat alles bij Mouffe. Zij importeert Schmitts inzicht over de tegenstelling vriend-vijand uit het geheel van zijn denken en poneert die zonder meer als de kern van het politieke. Daarmee wordt het ineens platvloers.

Ik zal mijn harde — agonistische — oordeel over dit boek van een drietal redenen voorzien.

Ten eerste geeft het boek nergens ook maar een begin van een visie op waar al die strijd dan over zou moeten gaan. Het boek heeft een nihilistisch-cynische tendens: er moet strijd zijn, maar waarover, dat deert niet. Al strijdt men om des keizers baard, al projecteert men Ajax-Feyenoord tot de centrale politieke as voor de komende decennia of — waarom niet? — komende eeuwen, men vindt Mouffe aan zijn zijde. Als er maar strijd is. Ik neem aan dat ze ook wel pap lust van de Belgische taalstrijd. In het marxisme is de inzet van de strijd in elk geval duidelijk: het gaat om de radicale gelijkheid. Daarover kan men van mening verschillen, het is in elk geval inzet van een stevig politiek debat, zowel over het ideaal zelf als over allerlei mogelijke interpretaties. Het postmarxisme van Mouffe maakt geen woord meer vuil aan welke politieke inhoud dan ook. Het is alles puur vorm geworden. Daarmee laat ze intellectueel links lelijk in de kou staan. De redding van links komt niet van Mouffe.

Ten tweede is haar analyse en haar waardering van populisme problematisch. Ze definieert niet wat ze onder het verschijnsel verstaat, terwijl het om één van de lastigste termen gaat in de huidige politieke wetenschap en theorie en daarom veel gemakkelijker als scheldwoord kan worden gebezigd door de politieke elite, dan als kritisch-analytische term in de politieke theorie. Maar vervolgens is het vooral moeilijk te begrijpen waarom zij er zo'n moeite mee heeft. Want het is van tweeën één. Óf je bent — op formele gronden — fel tegen consensuspolitiek en moet dan blij zijn met grootse pogingen om die op te blazen en opnieuw echte tegenstellingen te creëren, zoals populistische bewegingen doen, óf je maakt jezelf

tot representant van een brede consensus, en dan doe je populistische bewegingen af als een bedreiging. De positie van Mouffe is bijna lachwekkend inconsistent, tenzij er een derde factor in het spel is en zij toch op moreelinhoudelijke gronden tegen specifiek rechtspopulisme is. Maar breng dan die inhoudelijke argumenten naar voren, lijkt me. Daarmee is de strijd geopend. Maar juist van dat inhoudelijke politieke (en in bepaalde gevallen morele en levensbeschouwelijke) oordeel onthoudt Mouffe zich opzichtig, zo heb ik zo-even moeten constateren.

Ten derde geeft zij geen enkele analyse van waarom er in recente decennia zo'n drang naar het midden op gang is gekomen. Ze constateert en keurt af, maar de mogelijkheid dat '1989' meer betekenis heeft dan een simpel de sterkste club heeft gewonnen, wil ze niet eens onder ogen zien. Liggen er misschien aan de val van het communisme en de ineensstorting van veel autoritaire regimes ook inhoudelijke redenen ten grondslag? Het lijkt me bijvoorbeeld dat er misschien wel enige korreltjes van waarheid zitten in de stelling van Fukuyama dat democratie, mensenrechten en rechtsstaat toch voor vrij veel mensen in de wereld een behoorlijk aantrekkelijke optie vormen, omdat in een dergelijke constellatie wordt recht gedaan aan een diep besef van menselijke waardigheid ('erkenning'). Zo vraag ik me af of grote delen van de bevolking in Zimbabwe echt staan te juichen bij het idee van Mouffe van een multipolaire wereld waarin over deze fundamentele uitgangspunten geen consensus bestaat. Iets anders is natuurlijk of en hoe zo'n wereldwijde consensus over mensenrechten is te bereiken. Grote vragen kan men hebben bij de Amerikaanse gedachte dat zo iets door militair ingrijpen kan. En het kan ook zijn dat het vanuit sommige culturen veel moeilijker is om deelgenoot te worden van een dergelijke consensus dan vanuit

andere. Maar om die gedachte van een consensus over basiswaarden zowel nationaal als internationaal als zodanig principieel te verwerpen, daarvoor zou Mouffe echt betere argumenten moeten leveren dan ze doet in dit boek.

* * *

Ik deel de zorgen van Oerlemans en Mouffe over eenpartijstaten. Maar het kan zijn dat er zich in een bepaalde periode voor grote groepen vrij helder aandient wat er te doen staat. Politiek wordt dan een tijdje wat saaier, maar dit is in zichzelf niet dramatisch. Een open politiek systeem kan op een moment dat zich daartoe weer inhoudelijke aanleidingen aandienen, zomaar ook weer de ruimte bieden voor nieuwe posities en dus nieuwe partijen, nieuwe standpunten. Men kan het daarmee vurig oneens zijn — en plots is er dan weer debat en strijd. Ik zou dan juist voorzichtig zijn om met kwalificaties als populisme of hier spreekt de onderbuik, deze nieuwe posities af te schrijven. Noch consensus, noch dissensus zegt als zodanig iets over de kwaliteit van de democratie. Als er consensus is, ligt de kracht van democratie in de mogelijkheid van dissensus; als er grote dissensus is, ligt de kracht van democratie in de mogelijkheid van consensus. Niemand is verplicht tot consensus, niemand tot dissensus. Maar bovenal ligt

haar kracht in de mogelijkheid voor inhoudelijke uitwisseling, nu eens botsing, dan weer convergentie tussen politieke idealen en visies. Alleen zo wordt technocratische eendimensionaliteit — de grauwe eenpartijstaat van het midden — de pas afgesneden.

Ik heb deze bespreking ook ietwat agonistisch geschreven en dat doe ik niet vaak. Maar ik neem aan dat Mouffe er tegen kan, gezien haar pleidooi. Maar bij mij ligt er wél een inhoudelijke reden aan ten grondslag. Ik ben bezorgd over de opkomst van dit soort nihilistische pleidooien als antwoord op hedendaagse politieke ontwikkelingen. Er wordt mijns inziens veel te lichtvaardig heen gesprongen over de grote betekenis van een brede nationale en internationale consensus over menselijke waardigheid, mensenrechten en rechtsstaat. En om vanuit een intellectuele leunstoel verheerlijkend over strijd te schrijven, vind ik riskant. De bezorgdheid over inhoudelijke leegte van de politiek en de bezorgdheid over de zwakte van het politieke midden, wordt slecht beantwoord met een heimwee naar grote politieke strijd zonder een inhoudelijke bepaling van de inzet van die strijd. Wie als antwoord op de leegte van het midden, oproept tot strijd-om-de-strijd, beantwoordt leegte met leegte en heeft bij voorbaat de belangrijkste strijd al verloren.

B

O

E

K

E

N